

Bożena Zasepa

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Zakład Polityki Społecznej
bozena.zasepa@us.edu.pl

ZRÓŻNICOWANIE WZORCÓW FORMOWANIA I FUNKCJONOWANIA RODZIN W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM NA POZIOMIE PODREGIONÓW W LATACH 2002-2013

Streszczenie: Planowanie kierunków rozwoju społeczno-gospodarczego jednostki terytorialnej wymaga znajomości jej potencjału. Jednym z ważniejszych kontekstów podejmowania decyzji powinna być znajomość potencjału demograficznego oraz mocnych i słabych stron z niego wynikających. Celem artykułu jest przedstawienie zróżnicowania wzorców formowania i funkcjonowania rodzin w województwie śląskim na poziomie podregionów (3 NTS) w oparciu o dane gromadzone w ramach statystyki publicznej. Analiza danych z lat 2002-2013 umożliwiła zidentyfikowanie w omawianym zakresie trzech modeli/ścieżek rozwojowych, które mogą stać się podstawą pogłębionych badań zarówno o charakterze ilościowym, jak i jakościowym. Szczególnie dużą specyfikę wykazuje podregion częstochowski. Dlatego też został zaliczony do odrębnego modelu.

Słowa kluczowe: demografia, rodziny, podregiony (3 NTS), województwo śląskie.

Wprowadzenie

W krajach wysoko rozwiniętych od dłuższego już czasu mamy do czynienia ze zmianami w zakresie procesu formowania i rozwoju rodzin. Pierwsza grupa zjawisk wiąże się z przemianami w obrębie rozrodczości (zwłaszcza płodności), do drugiej zaliczamy te, które są powiązane ze zmianami w obrębie małżeństwa. Przyczyn tych przemian upatruje się zarówno w obszarze aksjologicznym (zmiany w systemie wartości), jak i w utrudnieniach i ograniczeniach, na jakie napotykają osoby, będące w wieku zakładania rodziny [Matysiak (red.), 2014, s. 11-13].

Wspomniane zjawisko obserwujemy także w Polsce, głównie od początku lat 90. ubiegłego wieku, chociaż jego skala i tempo wykazują przestrzenne zróżnicowanie, zarówno w układzie miasto/wieś, jak i w układzie regionalnym. Pozyskanie informacji dotyczących tych poziomów referencyjnych nie nastręcza większych problemów (są to w przeważającej części dane gromadzone w ramach statystyki publicznej). Więcej trudności wiąże się z pozyskaniem danych dotyczących innych układów terytorialnych. Ten poziom analizy jest bardzo istotny m.in. na etapie sporządzania diagnozy sytuacji demograficznej, ważnej z punktu widzenia formułowania celów i kierunków działań w ramach regionalnych i lokalnych strategii rozwoju lub strategii rozwiązywania problemów społecznych. Na poprawność diagnozy składa się nie tylko wiedza na temat metod i technik badawczych, ale także znajomość i wykorzystanie różnorodnych źródeł informacji o badanej rzeczywistości i dobór odpowiednich wskaźników [Kurowska, 2011; Szatur-Jaworska, 2014].

Celem artykułu jest próba opisu zmian, jakie nastąpiły w ostatnich kilkunastu latach w obszarze formowania i rozwoju rodzin w województwie śląskim na poziomie podregionów (poziom 3 NTS). Wątek ten okazał się istotny w toku prac nad aktualizacją Strategii Polityki Społecznej Województwa Śląskiego na lata 2006-2020, w których autorka brała aktywny udział na przełomie 2013/2014 roku w ramach zespołu zadaniowego ds. rodziny. Jednym z celów strategicznych zaktualizowanego dokumentu jest wzmocnienie polityki prorodzinnej oraz tworzenie warunków do powstawania i właściwego funkcjonowania rodzin, zapewniających prawidłowy rozwój i opiekę wszystkim ich członkom. Tak sformułowany kierunek interwencji wymaga wiedzy dotyczącej przestrzennego zróżnicowania procesów demograficznych kształtujących m.in. model rodziny.

Na potrzeby artykułu analizie zostały poddane źródła zastane w postaci zbiorów danych statystycznych udostępnianych przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) oraz Urząd Statystyczny w Katowicach. Informacje dotyczące procesu rozrodczości, dzietności, reprodukcji ludności i małżeńskości pochodzą z rejestracji bieżącej (analizie poddano następujące szeregi czasowe: rok 2002, 2008 i 2013). Eksploracja danych Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 (NSP 2002) i Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 (NSP 2011) pozwoliła prześledzić zmiany w zakresie liczebności oraz struktury rodzin, a także poziom dzietności w rodzinach.

1. Podregiony w województwie śląskim jako poziom analizy zróżnicowań wewnątrzregionalnych w obszarze formowania i funkcjonowania rodzin

Województwo śląskie administracyjnie stanowi połączenie 3 obszarów, które przed dniem 1 stycznia 1999 r. miały status odrębnych województw. Tere-ny te były i są nadal zróżnicowane pod względem przebiegu procesów kulturo-owych, gospodarczych i społecznych, w tym demograficznych. Od dnia 1 sierpnia 2000 r. Rozporządzeniem Rady Ministrów wprowadzono w Polsce Nomenklaturę Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS) [Rozporządzenie z dnia 13 lipca 2000 roku...]. Obok trójstopniowego podziału kraju wyodrębniono 2 nieadministracyjne poziomy: podregiony i regiony. W ramach województwa śląskiego wyodrębniono 3 podregiony: północnośląski, południowośląski i centralny. Nowelizacją rozporządzenia z marca 2002 r. zmieniono nazwy dwóch pierwszych podregionów (odpowiednio częstochowski, bielsko-bialski), natomiast z podregionu centralnego, który przyjął nazwę centralnego śląskiego, wydzielono podregion rybnicko-jastrzębski. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 14 listopada 2007 r. od 1 stycznia 2008 r. wprowadzono nowe zasady podziału jednostek terytorialnych do celów statystycznych [Rozporządzenie Rady Ministrów...]. Od dnia wejścia w życie rozporządzenia w ramach województwa śląskiego wyodrębnia się 8 podregionów: bielski, bytomski, częstochowski, gliwicki, katowicki, rybnicki, sosnowiecki i tyski¹. W celu uzyskania porównywalności informacje z NSP 2002 pochodzące z podregionu centralnego śląskiego, zostały odpowiednio pogrupowane i przyporządkowane do nowo utworzonych podregionów.

Według danych pochodzących z bilansów ludności, z uwzględnieniem wyników NSP 2011, na dzień 31 grudnia 2013 r. w województwie śląskim zamieszkiwało 4 mln 599,5 tys. osób, co oznacza spadek w porównaniu z 2002 r. o 132,1 tys. (2,8%). Sytuacja ta nie dotyczy jednak w takim samym stopniu wszystkich podregionów. Wzrost liczby ludności w okresie bazowym o 3,3% odnotowano w podregionie bielskim (z 643,6 tys. do 664,7 tys.) oraz o 2,6% w tyskim (z 382,0 tys. do 392,1 tys.). Największy ubytek w stosunku do 2002 r. odnotowano w podregionach gliwickim (o 6,8%), katowickim (o 5,6%) oraz bytomskim i sosnowieckim (o 5%) [www 1].

¹ Powiaty i miasta na prawach powiatu w ramach poszczególnych podregionów: bielski – powiat bielski, cieszyński, żywiecki, Bielsko-Biała; bytomski – powiat lubliniecki, tarnogórski, Bytom, Piekary Śląskie; częstochowski – powiat częstochowski, kłobucki, myszkowski, Częstochowa; gliwicki – powiat gliwicki, Gliwice, Zabrze; katowicki – Chorzów, Katowice, Mysłowice, Ruda Śląska, Siemianowice Śląskie, Świętochłowice; rybnicki – powiat raciborski, rybnicki, wodzisławski, Jastrzębie-Zdrój, Rybnik, Żory; sosnowiecki – powiat będziński, zawierciański, Dąbrowa Górnicza, Jaworzno, Sosnowiec; tyski – powiat bieruńsko-lędziński, mikołowski, pszczyński, Tychy.

2. Procesy rozrodczości i małżeńskości w podregionach województwa śląskiego w latach 2002-2013

Na wstępie autorka chce zaznaczyć, iż podstawą do formułowania wniosków w zakresie przywołanych w tej części artykułu zagadnień będzie zestaw podstawowych współczynników demograficznych, charakteryzujących proces rozrodczości i małżeńskości. Sytuacja ta jest spowodowana zarówno ograniczoną objętością tekstu, jak i faktem, iż duża część danych nie jest publikowana w odniesieniu do niższych niż województwo jednostek statystycznych². W tabeli 1 przedstawiono wartości współczynników demograficznych, które pozwalają na prześledzenie zmian w zakresie obu analizowanych procesów w wybranych latach z okresu 2002-2013 na poziomie województwa i poszczególnych podregionów. To umożliwi wyróżnienie zbliżonych pod względem przebiegu poszczególnych procesów demograficznych jednostek terytorialnych.

Tabela 1. Wartości wybranych współczynników ruchu naturalnego i reprodukcji ludności w województwie śląskim wg podregionów w roku 2002, 2008 i 2013

Wyszczególnienie	Rok	Małżeństwa na 1 tys. ludności	Urodzenia żywe na 1 tys. ludności	Współczynnik dzietności	Współczynnik reprodukcji brutto	Przyrost naturalny na 1 tys. ludności	Rozwoły na 1 tys. ludności
Województwo śląskie	2002	4,8	8,3	1,116	0,583	-1,1	1,2
	2008	6,7	10,1	1,298	0,636	-0,2	2,1
	2013	4,8	9,3	1,247	0,608	-1,4	1,9
Podregion bielski	2002	5,1	9,2	1,146	0,604	0,2	1,1
	2008	6,7	10,9	1,408	0,704	1,5	1,7
	2013	4,8	10,0	1,337	0,647	0,6	1,8
Podregion bytomski	2002	4,3	8,0	1,076	0,515	-1,3	1,0
	2008	6,2	9,6	1,234	0,602	-0,7	1,9
	2013	4,7	9,1	1,231	0,593	-1,7	1,9
Podregion częstochowski	2002	5,3	8,3	1,153	0,557	-2,4	1,0
	2008	6,7	9,3	1,243	0,595	-2,2	1,9
	2013	4,4	8,5	1,181	0,566	-3,2	1,8
Podregion gliwicki	2002	4,3	7,6	1,004	0,482	-1,2	1,0
	2008	6,4	9,8	1,244	0,609	0,0	2,2
	2013	4,7	9,1	1,202	0,597	-1,0	1,8
Podregion katowicki	2002	4,5	7,9	1,100	0,543	-2,8	1,5
	2008	6,3	9,9	1,312	0,641	-1,6	2,3
	2013	4,7	9,2	1,253	0,616	-2,6	1,9
Podregion rybnicki	2002	5,3	9,1	1,176	0,550	1,5	1,3
	2008	7,2	10,7	1,331	0,648	2,0	2,1
	2013	5,4	9,7	1,280	0,627	0,3	1,9
Podregion sosnowiecki	2002	5,0	7,4	0,991	0,475	-3,1	1,5
	2008	6,7	9,5	1,220	0,596	-2,4	2,5
	2013	4,6	8,2	1,144	0,556	-4,1	2,1
Podregion tyski	2002	5,0	9,2	1,213	0,600	1,4	1,0
	2008	7,4	11,4	1,395	0,690	3,0	1,9
	2013	5,5	10,9	1,370	0,676	2,4	1,6

Źródło: [www 1; Województwo Śląskie..., 2014, s. 134-143].

² Niektóre dane są dostępne w Roczniku Demograficznym, ale dotyczą jedynie miast powyżej 100 tys. mieszkańców.

Analiza danych dotyczących poziomu ogólnego współczynnika zawieranych związków małżeńskich pozwala na wyodrębnienie 3 grup podregionów. W przypadku podregionu rybnickiego, bielskiego i tyskiego w analizowanym okresie mamy do czynienia z wartościami wyższymi niż średnia dla województwa. Również trzy podregiony: katowicki, gliwicki i bytomski charakteryzuje niższa niż średnia wartość współczynnika, a w przypadku podregionu sosnowieckiego i częstochowskiego sytuacja ulegała na przestrzeni lat wahaniom.

Wartość ogólnego współczynnika rozwodów dla województwa śląskiego kształtowała się w analizowanych latach w granicach 1,2 do 2,1 na 1 tys. mieszkańców. W tym przypadku wyraźnie widać wyższe jego wartości w podregionach, w których istotna część ludności zamieszkuje w dużych miastach (katowicki i sosnowiecki). Na pograniczu wartości średnich plasują się podregiony gliwicki i rybnicki, a w pozostałych podregionach rozwodów jest nieco mniej – to w miarę stabilne zjawisko.

W przypadku urodzeń żywych najwięcej odnotowano ich w podregionie tyskim, bielskim i rybnickim. Pozostałe podregiony charakteryzuje niższa niż średnia dla województwa wartość współczynnika. Specyficzna i warta pogłębionych analiz wydaje się sytuacja podregionu częstochowskiego. Zbliżony do trzech pierwszych regionów charakter jednostki w zasadzie powinien sprzyjać zwiększeniu jej potencjału demograficznego, definiowanego jako zasób możliwości tkwiących w populacji (jej stanie, strukturze, procesach demograficznych). Przegląd wartości współczynnika dzietności i reprodukcji brutto wskazuje jednak, iż o ile na początku pierwszej dekady XX w. sytuacja w tym zakresie wyglądała dość korzystnie, o tyle w drugiej jego części uległa ona znacznemu pogorszeniu. Podregion częstochowski wydaje się ciężać demograficznie w kierunku podregionu sosnowieckiego, a ten niezależnie od zakresu danych, charakteryzuje się niekorzystnym przebiegiem analizowanych procesów demograficznych.

Niezależnie od przyjętych do analizy danych (sytuacja dotyczy także współczynnika dzietności, reprodukcji brutto i przyrostu naturalnego) podregiony: bielski, tyski i z reguły rybnicki, tworzą grupę jednostek o stabilnej, korzystnej z punktu widzenia rozwoju podregionów sytuacji demograficznej. W drugiej grupie znajdują się podregiony, których procesy przebiegają wg mniej korzystnego scenariusza, chociaż w przypadku niektórych wskaźników sytuacja części z nich wydaje się relatywnie dobra (np. podregion katowicki – współczynniki reprodukcji ludności, czy gliwicki – współczynnik przyrostu naturalnego). Odrębną, trzecią grupę wydaje się tworzyć podregion częstochowski, który poza niewielką skalą rozwodów, charakterystyczną dla pierwszej grupy, wyraźnie odbiega od wzorca przemian demograficznych typowych dla obszarów w nie-

wielkim stopniu zurbanizowanych (drugi co do wielkości najniższy spośród podregionów wskaźnik urbanizacji na poziomie 58,1%). Wyraźne różnice, zwłaszcza pomiędzy dwoma pierwszymi grupami, można w dużym stopniu tłumaczyć odmiennymi doświadczeniami prawnobyczajowymi oraz specyfiką kulturową i historyczną większości obszarów wchodzących obecnie w skład województwa śląskiego³ [Szukalski, 2013]. Bowiem to województwo jest swego rodzaju mozaiką społeczną, a tym samym kulturową, która tworzona w całym okresie powojennym w dalszym ciągu kształtuje zachowania demograficzne jego mieszkańców.

3. Zmiany w liczebności i strukturze rodzin w podregionach województwa śląskiego na podstawie danych NSP 2002 i NSP 2011

W województwie śląskim, tak jak w całym kraju, mamy do czynienia ze wzrostem liczby rodzin ogółem, ale spadkiem liczby rodzin z dziećmi, w tym z dziećmi na utrzymaniu do 24. roku życia. Źródłem informacji na temat struktury i liczebności rodzin w Polsce są przede wszystkim dane Narodowych Spisów Powszechnych. W NSP 2011 pytania dotyczące charakterystyki rodzin zostały umieszczone w części reprezentacyjnej spisu. Uogólnienie danych na całą populację wymaga tym samym sporządzenia wskaźników precyzji dla poszczególnych danych, których wykaz został umieszczony w aneksie do sprawozdania z wyników spisu.

Poniżej zostaną zaprezentowane wyniki analizy obejmujące poziom województwa i podregionów, dotyczące liczby i struktury rodzin wg typów, liczby i struktury rodzin z dziećmi wg typów oraz liczby i struktury rodzin z dziećmi na utrzymaniu do lat 24 według liczby dzieci. Ponadto w zakresie dzieciństwa rodzin przedstawione zostaną informacje o liczbie dzieci w rodzinach, w tym o liczbie dzieci do lat 24 pozostających na utrzymaniu oraz przeciętnej liczbie dzieci na utrzymaniu. Z uwagi na niedostępność na poziomie podregionów danych odnoszących się do struktury rodzin z dziećmi na utrzymaniu do lat 24 według typów za 2011 r. wątek ten zostanie w analizie pominięty. W przypadku danych z 2002 r. konieczne było ich podzielenie i ponowne scalenie tak, by odnosiły się do 8 a nie 4 podregionów.

Między 2002 a 2011 r. w województwie śląskim nastąpił wzrost o 2,1% liczby rodzin, ale zjawisko to nie dotyczyło wszystkich podregionów (tabela 2). Spadek liczby rodzin odnotowano w podregionie gliwickim i katowickim, z kolei w przypadku bytomskiego można mówić w zasadzie o stabilnej sytuacji w tym

³ W zasadzie wniosek ten dotyczy nie tylko województwa śląskiego.

zakresie. Biorąc pod uwagę strukturę rodzin według typów, nie odbiega ona zasadniczo od tej występującej na poziomie kraju. Zarówno w województwie, jak i w poszczególnych podregionach w ramach obu spisów najczęściej spisano małżeństw z dziećmi, chociaż w okresie międzyspisywym to jedyny typ rodziny, który zmniejszył swój udział w ogólnej liczbie rodzin (z 56% w 2002 r. do nieco ponad 49% w 2011 r.). Wszystkie pozostałe typy rodzin zwiększyły swój udział, przy czym najbardziej małżeństwa bez dzieci (z 24,5% do 27%) i matki z dziećmi (z 15,3% do 18,1%).

Kolejne wnioski można sformułować, analizując udział poszczególnych typów rodzin w strukturze w poszczególnych podregionach województwa. Największy udział małżeństw z dziećmi w ramach obu edycji badania odnotowano w podregionach tuskim (odpowiednio 62,2% i 53,7%), rybnickim (60% i 52,8%) i bielskim (58% i 51,8%), najniższy w katowickim i sosnowieckim, ale tutaj z kolei spisano najczęściej małżeństw bez dzieci (najmniej w bielskim, tuskim i bytomskim). W obu edycjach spisu najmniej matek z dziećmi zamieszkiwało podregion tuskim i rybnicki, a najczęściej sosnowiecki, katowicki, częstochowski i bielski. Ojcowie z dziećmi, będący czwartą co do wielkości grupą rodzin, zamieszkiwali głównie w podregionie gliwickim, a także w katowickim i bytomskim. Najmniej tego typu rodzin spisano w obu latach w podregionach rybnickim i tuskim. Ostatnią grupę stanowią partnerzy z dziećmi lub bez dzieci. W obu przypadkach w latach spisowych ten typ rodzin był charakterystyczny głównie dla podregionów gliwickiego, katowickiego i bytomskiego, natomiast w mniejszej liczbie rodziny te zamieszkiwały podregiony częstochowski, bielski, tuskim, rybnicki i sosnowiecki.

Biorąc pod uwagę typy rodzin, ponownie pewną jednolitość, chociaż już nie tak wyraźną jak w przypadku wcześniej analizowanych procesów demograficznych, grupę regionów tworzą z jednej strony podregiony: bielski, tuskim i rybnicki, z drugiej sosnowiecki, katowicki, bytomski i gliwicki. Podregion częstochowski w dalszym ciągu wykazuje pewną specyfikę, chociaż struktura rodzin jest bardziej zbliżona do modelu, który tworzy pierwsza grupa podregionów. W tabeli 2 zawarto także dane dotyczące rodzin z dziećmi według typów.

W województwie śląskim w 2002 r. rodziny z dziećmi stanowiły 74,6% wszystkich rodzin. Również w tym przypadku w 2011 r. odnotowano spadek ich udziału do prawie 72%. W 2002 r. najmniej takich rodzin zamieszkiwało w podregionach katowickim (72,4%) i sosnowieckim (72,9%); w 2001 r. do tego grona dołączyły także podregiony gliwicki i rybnicki. Najwięcej tego typu rodzin w 2002 r. spisano w podregionie tyskim (78%), a w 2011 r. w bielskim – 74,6%.

W przypadku struktury rodzin zachowane są proporcje charakterystyczne dla rodzin ogółem, z wyłączeniem rodzin bez dzieci. Jedyne typy rodzin, który zmniejszył swój udział w strukturze rodzin z dziećmi, to małżeństwa z dziećmi (spadek z nieco ponad 75% w 2002 r. do 68,5% w 2011 r.). W przypadku tego typu rodzin ponownie największa ich liczba zamieszkiwała podregiony: rybnicki (80,2% w 2002 r., 74,2 % w 2011 r.), tyski (odpowiednio prawie 78% i 73%) i bielski (odpowiednio 75% i ponad 69%). W pozostałych województwach było ich mniej, przy czym po raz kolejny specyfikę wykazuje podregion częstochowski, który znalazł się w tej grupie (w 2002 r. najniższy spośród regionów odsetek małżeństw z dziećmi – niespełna 70%).

Najbardziej, bo o prawie 5 pkt. proc., zwiększyły swój udział w strukturze rodzin z dziećmi rodziny niepełne, w których opiekę nad dziećmi sprawuje matka. Zarówno w 2002, jak i 2011 r. najczęściej takich rodzin zamieszkiwało w podregionach sosnowieckim (odpowiednio prawie 23% i 28%), katowickim (22% i 27%) i częstochowskim (prawie 21% i 27%). W 2011 r. do ich grona dołączyły podregiony bytomski i gliwicki (nieco ponad 25%). Najmniej ojców z dziećmi, zarówno w 2011, jak i 2002 r., zamieszkiwało na obszarze podregionów tyskiego, rybnickiego, bielskiego i częstochowskiego. W tych podregionach najmniej zamieszkuje także rodzin wychowujących dzieci w związkach partnerskich.

Tabela 3 w pierwszej części dotyczy struktury rodzin z dziećmi na utrzymaniu do lat 24 według liczby dzieci. W 2002 r. ten typ rodzin w województwie śląskim stanowił 76% ogółu rodzin z dziećmi, a w 2011 r. już tylko niespełna 66%. Najwięcej rodzin tego typu zamieszkiwało podczas obu spisów w podregionach katowickim, rybnickim i tyskim. W 2011 r. sytuację taką odnotowano również w podregionie bielskim [www 1].

Tabela 3. Rodziny z dziećmi na utrzymaniu do lat 24 wg liczby dzieci i dzieci w rodzinach w województwie śląskim wg podregionów w 2002 i 2011 r.

Wyszczególnienie	Województwo śląskie*		Podregion bielski	Podregion bytomski	Podregion częstochowski	Podregion gliwicki	Podregion katowicki	Podregion rybnicki	Podregion sosnowiecki	Podregion tyski
	2002	2011	103,0	72,3	86,2	79,0	124,5	106,3	118,7	64,7
Rodziny z dziećmi na utrzymaniu do lat 24 (w tys.)	754,8	640,0	94,7	61,5	74,4	64,7	101,6	91,3	95,2	56,5
Struktura rodzin z dziećmi na utrzymaniu do lat 24 wg liczby dzieci (w %)										
Rodziny z 1 dzieckiem	2002	50,6	47,3	50,1	49,3	50,8	53,6	47,5	56,7	45,7
	2011	57,0	53,0	56,4	54,9	58,0	59,8	54,5	63,4	54,1
Rodziny z 2 dziećmi	2002	36,6	36,1	35,9	38,9	36,5	35,8	37,3	35,0	38,0
	2011	34,3	35,8	34,1	36,8	33,6	32,6	35,7	31,1	36,1
Rodziny z 3 dziećmi	2002	9,6	11,7	10,2	9,2	9,5	8,1	11,5	6,2	12,2
	2011	6,9	8,5	7,2	6,9	6,6	5,8	7,9	4,5	7,9
Rodziny z 4 i więcej dziećmi	2002	3,2	4,9	3,8	2,6	3,2	2,5	3,7	2,1	4,1
	2011	1,8	2,7	2,3	1,4	1,8	1,8	1,9	1,0	1,9
Dzieci w rodzinach										
Liczba dzieci w rodzinach ogółem (w tys.)	2002	1660,3	243,2	166,5	190,1	170,0	258,7	237,4	242,2	147,2
	2011	1505,4	232,4	147,1	177,2	151,4	230,7	214,6	216,7	135,4
Liczba dzieci do lat 24 na utrzymaniu (w tys.)	2002	1259,6	182,1	122,6	143,3	131,5	200,0	184,0	181,9	114,1
	2011	987,5	153,5	96,1	115,5	99,2	152,6	144,3	136,6	89,6
Przeciętna liczba dzieci na utrzymaniu	2002	1,67	1,77	1,71	1,66	1,68	1,61	1,73	1,55	1,78
	2011	1,54	1,62	1,56	1,55	1,53	1,50	1,58	1,43	1,59

* W związku z zaokrągleniami mogą wystąpić niewielkie różnice między sumą poszczególnych składników a wartością 100%.

Źródło: [www 1; www 3, tabl. 13; Narodowy Spis Powszechny 2011, 2014, s. 127-128].

W omawianej strukturze zarówno w 2002, jak i w 2011 r. dominowały rodziny z 1 dzieckiem, odpowiednio prawie 51% i 57%. Jest to jedyny typ, który zwiększył swój udział od 2002 r. W przypadku pozostałych rodzin obserwujemy spadek liczebności, przy czym niewielki był i jest udział rodzin wielodzietnych. Rodziny z jednym dzieckiem w obu latach spisowych zamieszkiwały najczęściej w podregionie sosnowieckim, gliwickim i katowickim. Najwięcej rodzin z dwójką dzieci w 2002 r. spisano w podregionach częstochowskim (prawie 39% udziału w grupie rodzin z dziećmi do lat 24 na utrzymaniu), tyskim i rybnickim, a w 2011 r. do grupy tej dołączył podregion bielski. W przypadku rodzin wielodzietnych największy ich udział odnotowano w podregionach tyskim, bielskim, rybnickim i bytomskim.

Po raz kolejny wspólną grupę z większym udziałem rodzin z dwójką dzieci i rodzin wielodzietnych tworzą 2 podregiony południowe i jeden zachodni. Podregion częstochowski ponownie wyraźnie odbiega (większa niż średnia dla województwa liczba rodzin z jednym dzieckiem, mniej z 3 i więcej dzieci) od modelu, który jest charakterystyczny dla obszarów mniej zurbanizowanych. Pewien wyjątek od reguły wykazuje również podregion bytomski (wyższy niż średnia dla województwa odsetek rodzin wielodzietnych).

Na zakończenie wspomnieć należy także o kwestii spadku liczebności dzieci, zarówno tych, które pozostają w składzie rodzin (spadek o 155 tys. w porównaniu z 2002 r.), jak i tych w wieku do 24 lat będących na utrzymaniu rodziców (spadek o 271 tys. w stosunku do 2002 r.). Liczba dzieci na utrzymaniu stanowiła w województwie śląskim w 2002 r. prawie 76% wszystkich dzieci w rodzinach, a w 2011 r. niespełna 66%. W 2002 r. najczęściej dzieci na utrzymaniu posiadały rodziny zamieszkujące podregiony rybnicki, tyski, gliwicki i katowicki (ponad 77% ogółu dzieci w rodzinach). W 2011 r. do grupy tej dołączył podregion bielski, a opuścił ją podregion gliwicki. Najmniej dzieci na utrzymaniu do lat 24 w 2011 r. miały rodziny zamieszkujące w podregionie sosnowieckim (63%).

Zmniejszeniu uległa także przeciętna liczba dzieci pozostających na utrzymaniu rodzin – w 2002 r. było to 1,67 dziecka, w 2011 r. 1,54 dziecka. Najmniej dzieci na utrzymaniu mają rodziny zamieszkujące w podregionach katowickim, sosnowieckim i częstochowskim, a według danych ostatniego spisu także w gliwickim.

Podsumowanie

Z przeprowadzonej analizy wyłania się obraz dwutorowego, by nie rzec trzytorowego wzorca formowania i funkcjonowania rodzin w województwie śląskim. Wzorzec pierwszy, charakterystyczny głównie dla podregionów bielskiego, tyskiego i rybnickiego, jest wzorcem, którego cechy charakterystyczne

wiążą się wyższymi niż średnia dla województwa parametrami zawieranych związków małżeńskich, urodzeń żywych i wskaźników reprodukcji ludności. Są to również podregiony posiadające dodatni przyrost naturalny i najmniejszą w województwie liczbę rozwodów. Są obszarami, na których odnotowano najmniej spadek liczby rodzin, w tym rodzin z dziećmi oraz tymi, na których obszarze większe znaczenie w strukturze rodzin odgrywają te z dwójką dzieci i wielodzietne. Wzorzec drugi jest charakterystyczny (z pewnymi wyjątkami) dla pozostałych podregionów, z wyjątkiem podregionu częstochowskiego, i jest w zasadzie odwróceniem poprzedniego modelu. Odrębny casus stanowi podregion częstochowski, który pod wieloma względami ciąży w kierunku drugiego z opisanych wzorców, chociaż jego mało zurbanizowany charakter i przeważający typ tradycyjnych więzi społecznych, wskazywałby kierunek zmian charakterystyczny dla wzorca pierwszego.

Jak już wspomniano na wstępie, wiedza w zakresie terytorialnego zróżnicowania procesów nie tylko demograficznych jest podstawą właściwej oceny potencjału rozwojowego każdego obszaru. Dane pochodzące ze sprawozdawczości bieżącej, badań stałych i okresowych, a także badań specjalnych prowadzonych w ramach statystyki publicznej, powinny być elementarnym, ale nie jedynym źródłem tworzenia diagnoz, w oparciu o które planowane są kierunki polityk publicznych na różnych szczeblach i w różnych układach terytorialnych. Niestety, według wiedzy autorki od kilkunastu lat nie przeprowadzono w województwie śląskim pogłębionych i kompleksowych badań ilościowych i jakościowych nad rodziną, co w znaczącym stopniu zubaża wiedzę na temat lokalnych uwarunkowań procesów demograficznych.

Na zakończenie warto również wspomnieć, iż autorka w pełni zdaje sobie sprawę z ograniczeń, jakie wiążą się z zastosowaniem przez nią jednej metody badawczej i wykorzystania w zasadzie jednego typu źródła danych, a także z faktu, iż informacje o rodzinach w ramach NSP 2011 zostały pozyskane w ramach badania reprezentacyjnego. Sformułowane w zakończeniu wnioski dotyczące trzech modeli/wzorców w zakresie formowania i funkcjonowania rodzin w województwie śląskim są jedynie formą syntezy danych zastanych i zasygnalizowaniem pewnych faktów, które niewątpliwie wymagają pogłębionych badań i analiz.

Literatura

Kurowska A. (2011), *Wskaźniki społeczne w polityce społecznej: historia, teoria i zastosowanie w praktyce*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.

Matysiak A. (2014), *Wstęp* [w:] A. Matysiak (red.), *Nowe wzorce formowania i rozwoju rodziny w Polsce. Przyczyny oraz wpływ na zadowolenie z życia*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

Narodowy Spis Powszechny 2011 – Gospodarstwa domowe i rodziny w województwie śląskim. Charakterystyka demograficzna (2014), Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 listopada 2007 roku w sprawie wprowadzenia Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS), Dz.U. 2007 r., Nr 214, poz. 1573 z późn. zm.

Rozporządzenie z dnia 13 lipca 2000 roku w sprawie wprowadzenia Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS), Dz.U. z 2000 r., Nr 58, poz. 685 z późn. zm.

Szatur-Jaworska B. (2014), *Diagnozowanie w polityce społecznej. Metody i problemy*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.

Szukalski P. (2013), *Małżeństwo. Początek i koniec*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Województwo Śląskie 2014 – podregiony, powiaty, gminy (2014), Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice.

[www 1] Bank Danych Lokalnych (Ludność; Narodowe Spisy Powszechny), http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks (dostęp: 12.02.2015).

[www 2] Rodziny w gospodarstwach domowych według typu oraz podregionów, powiatów i gmin w 2002 roku (obliczenia własne na podstawie tabl. 9), http://old.stat.gov.pl/katow/69_137_PLK_HTML.htm (dostęp: 8.02.2015).

[www 3] Rodziny z dziećmi w gospodarstwach domowych według liczby dzieci do lat 24 na utrzymaniu oraz podregionów, powiatów i gmin w 2002 roku (obliczenia własne na podstawie tabl. 13), http://old.stat.gov.pl/katow/69_137_PLK_HTML.htm (dostęp: 8.02.2015).

THE PATTERNS OF FORMING AND FUNCTION THE FAMILIES IN ŚLĄSKIE VOIVODSHIP AT SUBREGIONAL LEVEL IN THE YEARS 2002-2013

Summary: Planning directions socio-economic development of the territorial unit requires knowledge of its potential. One of the most important decision-making contexts, should be knowledge of the demographic potential, strengths and weaknesses arising from it. The aim of this article is to present the diversity of the patterns of forming and function the families in Śląskie Voivodship at subregional level I (3 NTS), based on data collected within the of official public statistics. Analysis of the data from the years 2002-2013 has enabled the identification in this respect three models/development paths, which can be the basis of in-depth research, both quantitative and qualitative. A high specificity shows especially częstochowski subregion. Therefore also was included in the separate model.

Keywords: demography, families, subregions (3 NTS), Śląskie Voivodship.